

Vrijheid in geding?

De nadagen van het jaar 2002 kenmerken zich door een bijzondere aandacht voor het onderwijs. Om precies te zijn: door aandacht voor het bijzonder onderwijs, en dan specifiek het vak godsdienst of levensbeschouwelijke vorming of hoe het heten mag. Er is zelfs een discussie gaande over de vraag of de Onderwijsinspectie zich met de inhoud van dat vak zou moeten/mogen bezighouden.

Ik wil dit onderwerp vanuit een paar invalshoeken bespreken. Centraal staat de vrijheid van onderwijs, zoals die geborgd is in onze Grondwet, artikel 23. Daarmee hangt samen de discussie over de specifieke identiteit van het gereformeerd onderwijs. Deze discussie wordt nog steeds gevoerd, met als aanjager de vraag of de gereformeerde school ruimer opengesteld moet worden. Deze vraag hoop ik in een volgend artikel te bespreken.

Toezicht op godsdienstles

In november kwam de begroting voor onderwijs aan de orde in de Tweede Kamer. In dat verband is ook gesproken over een mogelijk gewenste controle van bepaalde islamitische scholen, vanwege een verdenking op het verspreiden van extremistische ideeën onder de leerlingen, met wellicht verbanden naar terrorisme of het aanzetten tot haat.

In de linkse hoek van de politiek leeft de gedachte, dat via de Inspectie toezicht hierop moet worden uitgeoefend, en dat dit dan over de volle breedte zou moeten gebeuren. Laten we ook maar eens kijken wat er in de godsdienstles van de christelijke school gebeurt, zullen ze gedacht hebben. Sterker nog: men is van mening dat het niet zo mag zijn, dat eenzijdig in de godsdienstles wordt geleerd wat God ons in zijn Woord zegt over bijvoorbeeld de verhouding tussen man en vrouw. In een les daarover zal altijd ook gezegd moeten worden dat er andere opvattingen zijn, die evenveel recht van bestaan hebben.⁽¹⁾

Principieel verwerpelijk

Terecht is door christenpolitici aangegeven, dat de Onderwijsinspectie niet de aangewezen instantie is om in actie te komen bij verdenking van strafbare feiten. Daar hebben we justitie voor. Ook is gezegd dat we - om daar maar even ons uitgangspunt te nemen - in het gereformeerd onderwijs niets te verbergen hebben, als het gaat om de inhoud van ons onderwijs in het algemeen en het godsdienstonderwijs in het bijzonder. Toch hield Arie Slob (in een dubbele functie, als - nog - directeur van de gereformeerde schoolbesturenorganisatie Concent en als - weer - lid van de Tweede Kamer voor de ChristenUnie) vol dat de godsdienstles onder de verantwoordelijkheid van het schoolbestuur valt. 'Het is echt een stap te ver als de inspectie zich daarmee gaat bemoeien. Principieel is dat verwerpelijk', zo zegt hij volgens een citaat via het NEDERLANDS DAGBLAD van 13 november 2002.

Verkenningen (1)

Met deze discussie raken we het hart van de vrijheid van onderwijs, die we nu al bijna een eeuw kennen en koesteren in Nederland. Tijdens de ledenvergadering van de besturenorganisatie Concent, op zaterdag 23 november 2002, sprak de voorzitter van de Onderwijsraad, prof. A.M.L. van Wieringen, over dit onderwerp. Hij gaf een uiteenzetting aan de hand van de verkenning die de Onderwijsraad over dit onderwerp gehouden en gepubliceerd heeft. Ik haal er met name dat deel uit, waar het gaat om overheidsbemoeienis tegenover de vrijheid van inrichting. Daartoe enkele citaten uit de samenvatting van de Verkenning:⁽²⁾

'Een aantal zaken zijn ... zonneklaar. Zo gaat de Grondwet uit van een duaal bestel. Enerzijds is er van de overheid uitgaand, levensbeschouwelijk neutraal

openbaar onderwijs. Openbaar onderwijs mag geen leerlingen of leraren selecteren op basis van godsdienstige motieven. Anderzijds is er van particuliere initiatieven uitgaand bijzonder onderwijs, dat gebaseerd kan zijn op een godsdienstige grondslag (richting). Mits consequent toegepast kunnen bijzondere scholen leerlingen en leraren wél selecteren op godsdienstige of levensbeschouwelijke overtuiging. In de Grondwet ligt ook besloten dat de centrale overheid ten minste het kader moet scheppen wat betreft de deugdelijkheid van het onderwijs. Tot slot is in het zevende lid vastgelegd dat het bijzonder en het openbaar leerplichtig onderwijs op voet van gelijkheid geheel door de overheid worden gefinancierd.'

Vrijheid van invulling

Het opleggen door de overheid van bepaalde doelstellingen met een (overkoepelend) waarde karakter staat op gespannen voet met de door de Grondwet gegarandeerde vrijheid van onderwijsinstellingen om hun eigen pedagogische, didactische en levensbeschouwelijke identiteit en doelstellingen te verwezenlijken.

Het staat de scholen dus vrij, hun eigen invulling te geven aan zaken als pedagogisch klimaat, invulling van een kader waarbinnen de vorming in normen en waarden plaatsvindt, alsmede de overdracht van religieuze waarden en waarheden.

De inhoud van de aardrijkskunde- en biologieles zal bepaald worden door het geloof in de schepping tegenover het geloof in de evolutietheorie. Die vrijheid is inherent aan de vrijheid van inrichting.

Overheidstoezicht

Daarnaast staat, dat de overheid de kwaliteit van het onderwijs bewaakt. Er worden eisen van deugdelijkheid gesteld aan onderwijs dat uit de staatskas bekostigd wordt. De Onderwijsinspectie heeft vervolgens een belangrijke taak in het toezicht op het behalen van een bepaalde kwaliteitsnorm door de scholen.

Rondblik

H. van Leeuwen

Op dit moment is de wijze van dit toezicht op het onderwijs in bespreking. Er komt een nieuwe Wet op het Onderwijs Toezicht aan (de WOT). Hierin wordt geregeld, hoe de Inspectie met het toezicht aan het werk wil. Een belangrijke taak is allereerst weggelegd voor de school zelf. De basis voor het Inspectietoezicht vormt de zelfevaluatie, die elke school moet houden. En dat niet eenmalig, maar voortdurend.

CDA: onduidelijk

Eind november kwam het godsdiensttoezicht door de Inspectie opnieuw in het nieuws. Eerst sprak de minister (mevr. Van der Hoeven, CDA) zich uit tegen Inspectiebemoeienis. Vervolgens zei de fractievoorzitter van het CDA, de heer Verhagen, dat de Inspectie wel toegang moet hebben tot de godsdienstlessen. Zijn argument? 'De scholen moeten aangeven hoe ze bijdragen aan de integratie van hun leerlingen in de Nederlandse samenleving' (bericht in het NEDERLANDS DAGBLAD van 4 december 2002).

De Besturenraad voor het Protestants-Christelijk onderwijs mengde zich toen ook in de discussie. Hij neemt het (uiteraard!) op voor de bijzondere scholen, en protesteert tegen de hetze die het gevolg lijkt te zijn van het succes van de bijzondere scholen, in combinatie met de zorg ten aanzien van een enkele islamitische school.

Examenstatus

Een in dit verband opmerkelijk bericht verscheen in de kranten van vrijdag 10 januari 2003. In het NEDERLANDS DAGBLAD luidde de kop: 'Godsdienst mag ook als examenvak'. De diverse onderwijsbewindslieden zijn sinds de invoering van de Tweede Fase voortdurend bezig met bijstellingen en verlichtingsmaatregelen. Door de invoering van dit nieuwe onderwijsprogramma voor de bovenbouw van havo en vwo is het aantal examenvakken voor de leerlingen zo ongeveer verdubbeld. Dat veroorzaakt mede een overladen programma, en daar wordt door middel van telkens weer een maatregel wat aan bijgesteld. De discussie die nu de pers heeft gehaald, gaat over een herijking die in 2005 of 2006 z'n beslag moet krijgen.

In het kort - en veel meer is er nu ook nog niet over bekend - komt het

erop neer, dat een school voor het vak godsdienst een cijfer mag geven, dat samen met het resultaat voor andere vakken leidt tot een combinatiecijfer voor het schoolexamen. Die resultaten tellen op die manier wel mee, maar leggen niet zo'n zwaar gewicht in de schaal bij de vraag of een leerling het diploma kan krijgen (de zgn. slaag/zakregel). Hierbij gaat het vooral om de resultaten voor de ongeveer zeven kernvakken, waarin de leerling ook Centraal Examen doet.

Deugdelijke randvoorwaarden

Deze mogelijkheid roept de vraag op, hoe het vak godsdienst de status van examenvak zou kunnen krijgen, zonder dat de overheid dat inhoudelijk toetst. In feite is dat een voorbeeld van pro-actief omgaan met de vrijheid van onderwijs.

In een werkgroep, met daarin vertegenwoordigers van het PC-onderwijs, het katholiek, het gereformeerd en het reformatorisch onderwijs wil men komen tot een manier om alsnog de examenstatus voor het vak godsdienst geregeld te krijgen. Daarbij wordt de volgende redenering gevolgd: de overheid stelt eisen van deugdelijkheid. De deugdelijkheid van een vak wordt niet zozeer bepaald door de inhoud, als wel door de randvoorwaarden: wie mag het vak geven (bevoegdheidsregeling voor docenten), aan welke kenmerken voldoet het programma (afgezien van de inhoud: welke omvang, diepgang?), hoe wordt er getoetst? Een dergelijk kader voor de kwaliteit van het vak kan door de overheid beoordeeld worden, zonder dat er op welke manier dan ook inhoudelijke bemoeienis is met het vak. Het lijkt er zelfs op, dat we zo'n kader met elkaar kunnen afspreken, terwijl de een het nadrukkelijk heeft over godsdienst en de ander het heeft over levensbeschouwing. De inhoud en de richting verschillen sterk; het kader is hetzelfde.

Verkenningen (2)

Dat sluit aan bij wat de Onderwijsraad in de Verkenning hierover schrijft: 'Artikel 23 Grondwet gaat uit van het primaat van de rijksoverheid, in het bijzonder van de formele wetgever. Toch zijn of worden regelgevende bevoegdheden die betrekking hebben op de deugdelijkheid en bekostiging van het onder-

wijs gedelegeerd aan onder meer de inspectie, het accreditatieorgaan hoger onderwijs en gemeentebesturen. ...

Een oplossing voor dit spanningsveld tussen onderwijsvrijheid en deugdelijkheidseisen is nog niet zo eenvoudig te vinden. Het is maar de vraag of het thans mogelijk is een bevredigende, heldere grondwetstekst te ontwerpen die recht doet aan de verschillende, haaks op elkaar staande doelen. Aan de ene kant is er de legitieme vraag om meer autonomie, aan de andere kant de vraag van de deelnemers naar hoogwaardige kwaliteit en helder toezicht. Enerzijds is er het grondwettelijke uitgangspunt van inachtneming van legaliteitsmaatstaven, waaronder het primaat van de formele wet, en anderzijds is er het streven naar flexibele, niet aan politieke sturing onderworpen normstelling door deskundigen.'

Vrijheid en autonomie

We zijn als scholen steeds autonomer gemaakt. De overheid heeft ruimte geboden voor eigen keuzes door scholen, waarover dan wel verantwoording moet worden afgelegd. De Onderwijsraad signaleert de spanning die hieruit kan voortkomen, tussen autonomie en toezicht.

Ik zie goede mogelijkheden voor een actieve inbreng vanuit het bijzonder onderwijs, zonder krampachtig elke keer te roepen dat de vrijheid van onderwijs in het gedrang komt. Belangrijk daarbij is wel een bewuste, weloverwogen en verantwoorde inbreng. Er is in de loop van de afgelopen jaren heel wat gewerkt aan deskundigheid binnen onze scholen. Ik heb er vertrouwen in dat we daar op een goede manier mee verder komen, onder de leiding van Concent en met inbreng vanuit het veld.

Vrijheid moet je koesteren, maar niet doodknuffelen.

Vrijheid moet je gebruiken.

Samengevat

De vrijheid van onderwijs, inclusief de vrijheid van inrichting, is nog altijd verankerd in de Nederlandse Grondwet.

De vrijheid van inrichting staat onder druk; er zijn politieke stromingen die de scholen op dit punt willen controleren en waar nodig corrigeren.

Het is van groot belang dat de dragers van het gereformeerd onderwijs zich

bewust blijven van de rijkdom van het bijzonder onderwijs. Daarvoor is expliciete duidelijkheid over de inhoud van dat onderwijs noodzakelijk.

Het is noodzakelijk om heldere grenzen te trekken: de inrichting van het bijzonder onderwijs, en met name van het godsdienstonderwijs, is vrij van overheidsbemoeienis.

Een consequentie van gelijke bekostiging is, dat we bereid zijn om verantwoording af te leggen over wat we doen en waarom we dat zó doen. En het noodzaakt tot duidelijkheid over wat 'gereformeerd onderwijs' inhoudt. Daarover de volgende keer meer.

Noten

- ¹ Aldus de strekking van de inbreng van mevr. Femke Halsema, GroenLinks, in het tv-programma *Heilig Vuur* van 9 december 2002.
- ² De samenvatting is te vinden op de internetsite van de Onderwijsraad, www.onderwijsraad.nl, onder *Publicaties* en dan klikken op *Verkenningen*.